

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
NILSA WAHLA
przedstawiona w dniu 14 kwietnia 2016 r.*

Sprawa C-168/15

Milena Tomášová
przeciwko
Ministerstvo spravodlivosti SR,
Pohotovosť s.r.o.

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Okresný súd Prešov (sąd rejonowy w Preszowie, Słowacja)]

Odesłanie prejudycjalne — Ochrona konsumentów — Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich — Dyrektywa 93/13/EWG — Umowa kredytu konsumenckiego — Egzekucja wyroku sądu polubownego — Zaniechanie przez sąd, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji, dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunków zawartych w umowie — Odpowiedzialność państwa członkowskiego za szkody wyrządzone jednostkom z powodu naruszeń prawa Unii, które można przypisać sądowi krajowemu — Przesłanki powstania odpowiedzialności — Istnienie wystarczająco istotnego naruszenia prawa Unii

I – Wprowadzenie w zagadnienia podnoszone w sprawie, okoliczności faktyczne sporu w postępowaniu głównym i pytania prejudycjalne

1. Ustanowienie w prawie Unii spoczywającego na sądzie krajowym obowiązku uwzględnienia z urzędu istnienia nieuczciwego warunku w umowie zawartej pomiędzy konsumentem i przedsiębiorcą na mocy dyrektywy 93/13/EWG**, kiedy dysponuje on niezbędnymi w tym celu elementami prawnymi i faktycznymi, stanowi znaczny krok naprzód w ochronie konsumentów.
2. W niniejszej sprawie Trybunał ma ustalić, czy skuteczność dyrektywy 93/13 wymaga koniecznie powstania ponadto odpowiedzialności pozaumownej państwa z tytułu niedokonania przez sąd krajowy, w szczególnych ramach postępowania egzekucyjnego, oceny z urzędu istnienia nieuczciwego warunku w umowie kredytu konsumenckiego. Powstaje ponadto pytanie bardziej ogólne, czy i w jakich warunkach naruszenie przez sądy krajowe spoczywającego na nich obowiązku dokonania z urzędu oceny istnienia nieuczciwego warunku w umowie zawartej pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem może prowadzić do powstania odpowiedzialności zainteresowanego państwa członkowskiego.

* Język oryginału: francuski.

** Dyrektywa Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. L 95, s. 29 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 15, t. 2, s. 288).

3. U podstaw rozpatrywanej sprawy leży spór pomiędzy M. Tomášovą a Ministerstvo spravodlivosti SR (ministerstwem sprawiedliwości Republiki Słowackiej, zwanym dalej „ministerstwem sprawiedliwości”) oraz spółką Pohotovost s.r.o. (zwaną dalej „Pohotovost”) dotyczący wykonania wyroku sądu polubownego, w którym M. Tomášová została zobowiązana do zapłacenia kwot związanych z zawarciem umowy kredytu konsumenckiego.
4. Z postanowienia odsyłającego wynika, że M. Tomášová jest emerytką, której jedyny dochód stanowi emerytura w kwocie 347 EUR. W 2007 r. zawarła ona umowę kredytu konsumenckiego z Pohotovost na kwotę 232 EUR.
5. Ta umowa miała postać umowy adhezyjnej zawierającej klauzulę arbitrażową przewidującą obowiązek zaakceptowania rozstrzygnięcia sporów dotyczących tej umowy przez sąd polubowny, którego siedziba mieściła się ponad 400 km od miejsca zamieszkania M. Tomášovej. Co więcej, zgodnie z omawianą umową, odsetki za opóźnienie wynosiły 91,25% rocznie. Ponadto rozpatrywana umowa nie wskazywała całkowitej rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania.
6. Jako że M. Tomášová popadła w opóźnienie w spłacie kredytu i nie mogła zapłacić omawianych odsetek za opóźnienie, zaciągnęła u Pohotovost kolejną pożyczkę w wysokości 232,36 EUR.
7. Orzeczeniami Stálý rozhodcovský súd (stałego sądu polubownego) z dnia 9 kwietnia i 15 maja 2008 r. M. Tomášová została zobowiązana do zapłaty na rzecz Pohotovost kilku kwot z tytułu niespłacenia rzeczonych kredytów, odsetek za opóźnienie i kosztów postępowania.
8. Po tym, jak orzeczenia te uzyskały powagę rzeczy osądzonej i stały się wykonalne, w dniach 13 i 27 października 2008 r. Pohotovost złożył wnioski o wszczęcie egzekucji do Okresný súd Prešov (sądu rejonowego w Preszowie), który uwzględnił je postanowieniami z dnia 15 i 16 grudnia 2008 r.
9. Zgodnie z postanowieniem odsyłającym rozpatrywane postępowanie egzekucyjne było jeszcze w toku w chwili złożenia niniejszego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.
10. W dniu 9 lipca 2010 r. M. Tomášová podniosła wobec ministerstwa sprawiedliwości żądanie odszkodowania w wysokości 2 000 EUR za szkodę, jaką jej zdaniem spowodowało naruszenie prawa Unii przez Okresný súd Prešov (sąd rejonowy w Preszowie) ze względu na to, że w ramach omawianych postępowań sąd ten uwzględnił wnioski o wszczęcie egzekucji oparte na nieuczciwej klauzuli arbitrażowej, zmierzające do uzyskania zapłaty kwot w oparciu o nieuczciwy warunek umowny.
11. Wyrokiem z dnia 22 października 2010 r. Okresný súd Prešov (sąd rejonowy w Preszowie) oddalił żądanie M. Tomášovej jako bezzasadne uznając, że ta ostatnia nie skorzystała ze wszystkich środków odwoławczych, które miała do dyspozycji, że rozpatrywane postępowania egzekucyjne nie zostały jeszcze ostatecznie zakończone oraz że w konsekwencji nie można było jeszcze mówić o szkodzie, tak że omawiane żądanie zostało podniesione przedwcześnie.
12. Milena Tomášová wniosła od tego wyroku apelację.
13. Orzeczeniem z dnia 31 stycznia 2012 r. Krajský súd v Prešove (sąd okręgowy w Preszowie) uchylił omawiany wyrok i przekazał sprawę do Okresný súd Prešov (sądu rejonowego w Preszowie) celem ponownego jej rozpatrzenia. Uznał on, że argumentacja przedstawiona przez Okresný súd Prešov w uzasadnieniu oddalenia żądania odszkodowawczego podniesionego przez M. Tomášovą nie była przekonująca.

14. W tych okolicznościach Okresný súd Prešov (sąd okręgowy w Preszowie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy stanowi istotne naruszenie prawa Unii Europejskiej sytuacja, w której w sprzeczności z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym na podstawie orzeczenia arbitrażowego [wyroku sądu polubownego] żąda się wykonania świadczenia wynikającego z nieuczciwego warunku umowy?
- 2) Czy możliwe jest dochodzenie odpowiedzialności państwa członkowskiego za naruszenie prawa [Unii] zanim strona postępowania wykorzysta wszystkie dostępne jej zgodnie z porządkiem prawnym państwa członkowskiego środki prawne w zakresie postępowania egzekucyjnego; czy uwzględniając okoliczności faktyczne sprawy, możliwe jest w takim przypadku dochodzenie takiej odpowiedzialności państwa członkowskiego jeszcze przed zakończeniem postępowania egzekucyjnego i przed skorzystaniem przez powódkę z możliwości dochodzenia roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia?
- 3) W razie odpowiedzi twierdzącej, czy – uwzględniając okoliczności faktyczne sprawy, a w szczególności całkowity brak działania ze strony powódki i niewyczerpanie wszystkich prawnych środków odwoławczych przyznanych jej w prawie państwa członkowskiego – stanowi wystarczająco oczywiste i istotne naruszenie prawa [Unii] działanie organu opisane przez powódkę?
- 4) Jeśli w tym przypadku doszło do wystarczająco istotnego naruszenia prawa [Unii], czy kwota odszkodowania żądana przez powódkę odpowiada szkodzie, za którą odpowiedzialność ponosi państwo członkowskie; czy można zrównać szkodę w takim rozumieniu z odzyskaną wierzytelnością, która stanowi przedmiot bezpodstawnego wzbogacenia?
- 5) Czy roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, jako środek prawny, ma pierwszeństwo względem powództwa o zasądzenie odszkodowania?”.

15. Uwagi na piśmie przedstawiły rządy słowacki i czeski oraz Komisja Europejska.

16. W dniu 18 grudnia 2015 r. Trybunał zwrócił się do sądu odsyłającego o udzielenie wyjaśnień w zastosowaniu art. 101 regulaminu postępowania przed Trybunałem. We wniosku tym sąd odsyłający został poproszony o wyjaśnienie, czy i w jakich okolicznościach orzeka on w ostatniej instancji w ramach postępowania egzekucyjnego rozpatrywanego w sporze w postępowaniu głównym. Sąd odpowiedział na ten wniosek pismem, które wpłynęło do Trybunału w dniu 16 lutego 2016 r.

II – Ocena

17. Niniejsza sprawa dotyczy przesłanek odpowiedzialności państwa członkowskiego w kontekście żądania odszkodowania za szkodę poniesioną przez jednostki z powodu naruszenia prawa Unii, które można przypisać sądowi krajowemu. Przedstawione pytania wpisują się w szczególny kontekst sporu dotyczącego egzekucji wyroku sądu polubownego, u którego podstaw leży umowa kredytu konsumenckiego, co do której utrzymuje się, że zawiera ona nieuczciwe warunki w rozumieniu dyrektywy 93/13.

18. W swoich pytaniach 1–3, które należy moim zdaniem zbadać łącznie, sąd odsyłający zmierza w istocie do ustalenia, czy i w jakich okolicznościach naruszenie prawa Unii wynikające z orzeczenia sądowego wydanego w ramach postępowania egzekucyjnego opartego na wyroku sądu polubownego uwzględniającym żądanie zapłaty kwot na podstawie warunku umowy, który należy uznać za nieuczciwy, stanowi „wystarczająco istotne” naruszenie, mogące spowodować powstanie odpowiedzialności pozaumownej zainteresowanego państwa członkowskiego. W tym kontekście

zastanawia się on nad tym, czy ma w tym względzie znaczenie okoliczność, że to postępowanie egzekucyjne jeszcze się nie zakończyło, że osoba, wobec której się ono toczy, wykazała całkowitą bierność oraz że nie wykorzystwała ona wszystkich środków odwoławczych i prawnych, takich jak roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, dostępne jej w danym porządku prawnym.

19. Pytania 4 i 5 odnoszą się do zakresu ewentualnego żądania odszkodowania za szkodę wynikającą z bezczynności sądu krajowego, polegającej na tym, że sąd ten nie dokonał oceny nieuczciwego charakteru rozpatrywanych warunków umowy oraz do jego związku z innymi powództwami cywilnymi.

A – W przedmiocie trzech pierwszych pytań prejudycjalnych: możliwość i przesłanki powstania odpowiedzialności państwa za naruszenie przez sąd krajowy, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji, ciężącego na nim obowiązku dokonania z urzędu oceny istnienia nieuczciwego warunku umowy w rozumieniu dyrektywy 93/13

20. Pytania prejudycjalne 1, 2 i 3 prowadzą w istocie do rozważenia kwestii, czy okoliczność, że sąd krajowy, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji, nie dokonał z urzędu oceny, czy warunki umowy konsumenckiej rozpatrywanej w postępowaniu głównym miały nieuczciwy charakter – a następnie nie odstąpił od ich stosowania w ramach spornego postępowania egzekucyjnego – może spowodować powstanie pozaumownej odpowiedzialności zainteresowanego państwa członkowskiego.

21. Problematyka ta obejmuje moim zdaniem dwa aspekty, które zbadać kolejno.

22. Pierwszy aspekt dotyczy kwestii, czy w sytuacji takiej jak rozważana w niniejszej sprawie odpowiedzialność pozaumowna państwa członkowskiego za naruszenie prawa Unii może powstać w wyniku działania lub zaniechania sądu krajowego, który jak się wydaje nie orzeka w ostatniej instancji.

23. Drugi aspekt odnosi się do kwestii, czy – i ewentualnie, w jakich warunkach – zaniechanie uwzględnienia z urzędu istnienia nieuczciwego warunku umowy i odstąpienia od jego stosowania może zostać uznane za „wystarczająco istotne naruszenie” przepisu prawa Unii przyznającego jednostkom prawa.

1. W przedmiocie aspektu pierwszego: czy odpowiedzialność sądu krajowego, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji, może powstać przed zakończeniem postępowania egzekucyjnego i to nawet wówczas, gdy strona, która uważa się za poszkodowaną nie wykorzystała wszystkich dostępnych jej krajowych środków odwoławczych?

24. W niniejszym przypadku z pytań prejudycjalnych wydaje się wynikać, że sprawa rozpatrywana w postępowaniu głównym odnosi się do sytuacji, w której sąd orzekający co do istoty nie orzeka w ostatniej instancji. Pytania te wydają się w istocie mieć sens jedynie wówczas, gdy należałoby uznać, że sporne postępowanie egzekucyjne nie zostało ostatecznie zakończone. Według mojego rozeznania z akt sprawy wynika, że wiążące dla powódki w postępowaniu głównym ostateczne orzeczenie co do istoty jeszcze nie zapadło oraz że ta ostatnia podniosła żądanie odszkodowania za szkodę, którą twierdzi iż poniosła z powodu orzeczenia sądowego, od którego przysługuje zwykły środek odwoławczy.

25. Tymczasem z akt sprawy przedstawionych Trybunałowi nie wynika jasno, czy w sporze rozstrzyganym w postępowaniu głównym Okresný súd Prešov (sąd rejonowy w Preszowie) orzeka w ostatniej instancji.

26. Sąd odsyłający nie przedstawił w piśmie stanowiącym odpowiedź na żądanie Trybunału dotyczące udzielenia wyjaśnienia, odpowiedzi rozstrzygającej wątpliwości powstałe w tych kwestiach. Z mającego zastosowanie prawa krajowego wynika, że postanowienie sądu oddalające wniosek o wszczęcie egzekucji może podlegać zaskarżeniu^{***}. Co więcej orzeczenie uwzględniające zastrzeżenia dłużnika może podlegać zaskarżeniu zwykłym środkiem odwoławczym^{****}. Wynika z tego, jak wyjaśnił rząd słowacki, że w zależności od okoliczności konkretnego przypadku, sąd, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji, a postępowanie przed którym jest przedmiotem niniejszego sporu, może, choć nie musi^{*****}, być sądem orzekającym w ostatniej instancji.

27. Ta ostatnia kwestia wydaje mi się jednak mieć centralne znaczenie dla problematyki dotyczącej powstania odpowiedzialności państw członkowskich za uchybienia sądów podlegających ich porządkowi prawnemu.

28. Co prawda bezsporne jest, że zasada odpowiedzialności państw członkowskich za szkody wynikające dla jednostek z faktu naruszenia prawa Unii, ustanowiona od czasu wydania wyroku Francovich i in.^{*****}, której przesłanki zostały sprecyzowane w wyroku Brasserie du pêcheur i Factortame^{*****}, dotyczy *wszystkich sytuacji naruszenia prawa Unii* przez państwo członkowskie, bez względu na to, *który organ państwa członkowskiego* popełnił to naruszenie swoim działaniem lub zaniechaniem^{*****}.

29. I tak Trybunał wyjaśnił w wyroku Köbler^{*****}, że zasada ta ma również zastosowanie pod pewnymi warunkami, gdy naruszenie prawa Unii wynika z orzeczenia sądu krajowego.

30. Nie można zatem z góry całkiem wykluczyć powstania odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa Unii wynikające z zachowania lub zaniechania sądu krajowego, bez względu na jego charakter lub jego miejsce w rozpatrywanej organizacji sądownictwa.

31. Jakkolwiek teoretycznie każde orzeczenie sądu krajowego naruszające prawo Unii może potencjalnie spowodować powstanie odpowiedzialności państwa, to jednak naruszenie to nie zawsze jest wystarczające do pociągnięcia państwa do tej odpowiedzialności.

32. W przypadku, gdy to zachowanie lub zaniechanie następuje w ramach wykonywania funkcji sądowniczej i może zostać zakwestionowane w oparciu o przepisy proceduralne mające zastosowanie na poziomie krajowym w ramach apelacji lub kasacji skierowanych przeciwko spornemu orzeczeniu, to właśnie orzeczenie sądu orzekającego w ostatniej instancji przesądzi w ostatecznym rozrachunku o istnieniu zachowania lub zaniechania państwa sprzecznego z prawem Unii.

33. Z wyroku Köbler wynika ponadto jasno, podobnie jak z orzecznictwa zapadłego po tym wyroku^{*****}, że w takiej sytuacji zasada ta wydaje się dotyczyć jedynie sądów orzekających w ostatniej instancji.

^{***} Zobacz art. 44 i 45 ustawy nr 233/1995 w sprawie komorników i postępowania egzekucyjnego, zmieniającej i uzupełniającej inne ustawy.

^{****} Zobacz art. 50 ww. ustawy i art. 202 ust. 2 ustawy nr 99/1993 ustanawiającej kodeks postępowania cywilnego.

^{*****} Zobacz w tym względzie ww. wyrok Okresný súd Prešov z dnia 22 października 2010 r. (zob. pkt 11 niniejszej opinii), oddalający jako wniesione przedwcześnie żądanie odszkodowania podniesione przez powódkę w postępowaniu głównym w szczególności z tego względu, że ta ostatnia nie wykorzystwała wszystkich przysługujących jej środków odwoławczych, takich jak żądanie uchylenia spornego wyroku sądu polubownego.

^{*****} C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428, pkt 31–37.

^{*****} C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79, pkt 74.

^{*****} Zobacz w szczególności wyrok Brasserie du pêcheur i Factortame (C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79, pkt 34).

^{*****} C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 33–36.

^{*****} Zobacz wyroki Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, pkt 31); Komisja/Włochy (C-379/10, EU:C:2011:775); Ferreira da Silva e Brito i in. (C-160/14, EU:C:2015:565, pkt 47), i Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, pkt 40).

34. I tak w tymże precedensowym wyroku, opierając się w szczególności na zasadniczej roli, jaką pełni władza sądownicza w ochronie praw, które jednostki wywodzą z przepisów prawa Unii oraz na okoliczności, że sąd orzekający w ostatniej instancji stanowi z definicji ostatnią instancję, przed którą jednostki mogą podnosić prawa, jakie przyznaje im prawo Unii, Trybunał doszedł do wniosku, że ochrona tych praw zostałaby osłabiona – oraz zakwestionowana zostałaby pełna skuteczność przepisów prawa Unii przyznających podobne prawa – gdyby wykluczona była możliwość uzyskania przez jednostki, pod pewnymi warunkami, naprawienia szkody wyrządzonej im w związku z naruszeniem prawa Unii przez *orzeczenie sądu państwa członkowskiego orzekającego w ostatniej instancji* *****.

35. Podobnie Trybunał wskazał wyraźnie w swoim wyroku *Traghetti del Mediterraneo* *****, że ze względu na szczególny charakter funkcji sądowniczej oraz zasadne wymogi pewności prawa, odpowiedzialność państwa w takich przypadkach nie jest nieograniczona. Zgodnie z brzmieniem tego wyroku, „państwo może ponosić odpowiedzialność *tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy sąd krajowy [orzeka] w ostatniej instancji*” *****.

36. Niedawno w wyroku *Târșia* ***** Trybunał uznał, że to właśnie okoliczność, iż prawomocne orzeczenie sądowe nakazywało D.C. Târșii zapłatę podatku – którego niezgodność z prawem Unii w istocie następnie orzeczono – powodowała, że należało rozważyć możliwość pociągnięcia państwa do odpowiedzialności, aby zainteresowana osoba uzyskała ochronę prawną przysługujących jej praw.

37. Jakkolwiek w doktrynie toczyły się dyskusje co do tego, czy to powstanie odpowiedzialności państwa mogłoby ewentualnie wynikać z orzeczeń sądów krajowych, które niekoniecznie orzekają w ostatniej instancji *****, wydaje mi się jednak, że z utrwalonego już orzecznictwa Trybunału wynika, iż powstanie tej odpowiedzialności jest jasno ograniczone do zaniechań sądów krajowych, których orzeczenia nie mogą już podlegać zaskarżeniu w drodze zwykłych środków odwoławczych.

38. W istocie innowacja wprowadzona w wyroku *Köbler* *****, wynikająca z *ekstensywnej i unitarnej* koncepcji, jaką Trybunał stosuje wobec pojęcia „państwo”, jeśli chodzi o ponoszenie odpowiedzialności pozaumownej za naruszenie prawa Unii, ma w niniejszej sprawie sens jedynie w sytuacji występowania orzeczenia wydanego przez sąd krajowy orzekający w ostatniej instancji – co nie zawsze musi oznaczać, że chodzi koniecznie o sąd najwyższy.

39. Taki wniosek wydaje mi się wynikać w sposób jednoznaczny z przywołanego wyroku. W wyroku tym bowiem Trybunał moim zdaniem kładł nacisk na prawomocny charakter orzeczenia sądów orzekających w ostatniej instancji. I tak Trybunał wskazał „że sąd [krajowy] orzekający w ostatniej instancji stanowi z definicji ostatni organ, przed którym jednostki mogą dochodzić praw przyznanych im przez prawo wspólnotowe” oraz że jako iż „naruszenia tych praw w orzeczeniu takiego sądu, które stało się prawomocne, nie można już naprawić, jednostki nie mogą być pozbawione możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności państwa w celu uzyskania w ten sposób sądowej ochrony swoich praw” *****.

***** Wyrok *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 33–36).

***** C-173/03, EU:C:2006:391, pkt 32.

***** Wyróżnienie moje.

***** C-69/14, EU:C:2015:662, pkt 40.

***** Zobacz w szczególności B. Beutler, „State Liability for Breaches of Community Law by National Courts: Is the Requirement of a Manifest Infringement of the Applicable Law an Insurmountable Obstacle” *Common Market Law Review* 46, 2009, nr 3, s. 773–804 (w szczególności s. 789) oraz J.G. Huglo, „La responsabilité des États membres du fait des violations du droit communautaire commises par les juridictions nationales: un autre regard”, *Gazette du Palais*, 12 juin 2004, I Jur., s. 34.

***** Wyrok z dnia 30 września 2003 r., C-224/01, EU:C:2003:513.

***** Wyrok z dnia 30 września 2003 r., C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 34.

40. Wniosek ten wydaje mi się ponadto zapewniać słuszną równowagę pomiędzy, z jednej strony, koniecznością zagwarantowania w skuteczny sposób praw, jakie jednostkom przyznaje prawo Unii, a z drugiej strony szczególnym charakterem działania organów sądowych w każdym państwie członkowskim, a także trudnościami, z jakimi sądy krajowe mogą się spotkać przy wykonywaniu powierzonej im swojej funkcji sądowniczej.

41. Innymi słowy naruszenie prawa Unii może spowodować odpowiedzialność państwa za szkodę wywołaną orzeczeniem sądowym jedynie w sytuacji gdy system sądowy, rozważany w całości, poniósł porażkę, a więc w przypadku, gdy sąd orzekający w ostatniej instancji nie był w stanie zagwarantować w skuteczny sposób ochrony prawa przyznanego przez prawo Unii. Dla wystąpienia uchybienia państwa, które wynikałoby z uchybienia sądu wydaje mi się konieczne zaistnienie prawomocnego orzeczenia sądowego mogącego ustalić sytuację prawną zainteresowanych osób na przyszłość *****.

42. Jak wskazuje moim zdaniem orzecznictwo Trybunału ***** , wniosek ten wydaje mi się prawidłowy zarówno w sytuacji, w której sąd odsyłający uchybił swojemu obowiązkowi wystąpienia z odesłaniem prejudycjalnym, ciężącemu na mocy art. 267 akapit trzeci TFUE na sądach, których orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, jeśli mają one wątpliwości co do wykładni prawa Unii, jak i w przypadku, gdy rozpatrywane jest poszanowanie prawa materialnego Unii, takiemu jak nałożony na sądy w celu zagwarantowania skuteczności dyrektywy 93/13, a w szczególności jej art. 6 ust. 1, obowiązkowi dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunków zawartych w umowach konsumenckich oraz ewentualnego odstąpienia od ich stosowania.

43. Czy konieczność ochrony konsumentów, strony tradycyjnie uważanej za słabszą, a także przyznanie przez Trybunał statusu norm posiadających w ramach wewnętrznego porządku prawnego rangę przepisu bezwzględnie wiążącego normom zapewniającym ochronę konsumentów na mocy dyrektywy 93/13 ***** może podważyć ten wniosek lub zmienić go z uwzględnieniem ograniczeń zasady autonomii proceduralnej w odniesieniu do konkretnych przesłanek powstania odpowiedzialności państwa?

44. Moim zdaniem nie.

45. Skuteczność dyrektywy 93/13 jest, jak mi się zdaje, zapewniona poprzez możliwość, bądź w określonych sytuacjach obowiązek, sądu krajowego w zakresie stwierdzenia nieuczciwego charakteru oraz stworzoną sądowi orzekającemu w ostatniej instancji możliwość uchylenia orzeczenia wydanego z naruszeniem tego obowiązku. Moim zdaniem zbyt daleko idące byłoby uznanie, że odpowiedzialność pozaumowna państwa powstaje we wszystkich przypadkach, w których zarzuca się, że sąd, bez względu na jego miejsce w strukturze krajowego sądownictwa i poziom jego interwencji, uchybił spoczywającemu na nim obowiązkowi dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunku zawartego w umowie wiążącej konsumenta i przedsiębiorcę, a w niektórych przypadkach obowiązkowi odstąpienia od stosowania takiego warunku umowy.

***** Jak wyraził rzecznik generalny L.A. Geelhoed w swojej opinii w sprawie Komisja/Włochy (C-129/00, EU:C:2003:319, pkt 63), podobnie do założenia leżącego u podstaw struktury art. 234 WE (obecnie art. 267 TFUE) w odniesieniu do obowiązku wystąpienia z odesłaniem prejudycjalnym, według tej koncepcji indywidualne orzeczenia sądów krajowych niższego rzędu nieprawidłowo stosujące prawo Unii mogą zostać jeszcze skorygowane w ramach krajowej hierarchii sądów. Zakładając nawet, że ta korekta nie nastąpi, jedno błędne orzeczenie sądu niższego rzędu nie musi siłą rzeczy pociągnąć za sobą naruszenia skuteczności (effet utile) danego przepisu w państwie członkowskim. Takie skutki są natomiast oczywiście prawdopodobne w przypadku sprzecznego z nim orzecznictwa krajowych sądów najwyższych, które są w istocie uważane przez sądy niższego rzędu za autorytet w krajowym porządku prawnym.

***** I tak w sprawach, w których zapadły wyroki *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, EU:C:2006:391) i *Komisja/Włochy* (C-379/10, EU:C:2011:775), uchybienie zarzucane sądowi krajowemu orzekającemu w ostatniej instancji polegało na dokonanej przezeń wykładni przepisów prawnych.

***** Zobacz wyrok z dnia 4 czerwca 2015 r., *Faber* (C-497/13, EU:C:2015:357, pkt 56).

46. Tymczasem, chociaż zasada skuteczności nie zostaje w ten sposób podważona, to sytuacja mogłaby wyglądać inaczej z punktu widzenia zasady równoważności *****. Jakkolwiek bowiem ustanowione przez Trybunał przesłanki powstania odpowiedzialności są niezbędne i wystarczające do powstania po stronie jednostki prawa do odszkodowania, to nie wyklucza to jednak możliwości pociągnięcia państwa do odpowiedzialności, na podstawie prawa krajowego, na mniej restrykcyjnych zasadach. I tak w przypadku, kiedy na mocy mającego zastosowanie prawa krajowego odpowiedzialność sądów nieorzekających w ostatniej instancji za naruszenia mających zastosowanie przepisów prawa krajowego jest do pomyślenia, możliwość ta powinna również być dostępna na tych samych warunkach w sytuacji, gdy sąd krajowy naruszył prawa wywodzone przez jednostki z prawa Unii, a w szczególności prawa wynikające z dyrektywy 93/13.

47. Z tych wszystkich rozważań wynika, że z zastrzeżeniem poszanowania zasady równoważności prawo Unii nie zobowiązuje samo w sobie państwa członkowskiego do naprawienia szkody wynikającej z orzeczenia sądowego, które może jeszcze podlec zaskarżeniu w zwykłym trybie.

48. Reasumując odpowiedzialność państwa członkowskiego za szkodę wyrządzoną jednostce przez naruszenie prawa Unii popełnione przez sąd krajowy może dotyczyć jedynie wyjątkowego przypadku, w którym sąd ten orzeka w ostatniej instancji, czego zbadanie w odniesieniu do sporu w postępowaniu głównym należy do sądu odsyłającego z uwzględnieniem szczególnych okoliczności tego sporu.

49. W przypadku, gdyby sąd odsyłający należało w ramach postępowania głównego uznać za sąd orzekający w ostatniej instancji, powstałoby następnie pytanie, czy naruszył on w sposób wystarczająco istotny przepis prawny, którego przedmiotem jest przyznanie praw jednostkom.

2. W przedmiocie aspektu drugiego: w jakich okolicznościach niedokonanie oceny istnienia nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich i ewentualnie nieodstąpienie od ich stosowania może zostać uznane za wystarczająco istotne naruszenie przepisu prawa Unii, którego przedmiotem jest przyznanie praw jednostkom?

50. Jeśli chodzi o przesłanki odpowiedzialności państwa członkowskiego za naruszenie prawa Unii, Trybunał wielokrotnie orzekał, że poszkodowane jednostki mają prawo do odszkodowania za poniesione szkody, jeśli spełnione są trzy przesłanki, mianowicie: naruszony przepis prawa Unii przyznaje prawa jednostkom, naruszenie jest wystarczająco istotne oraz istnieje bezpośredni związek przyczynowy między tym naruszeniem a szkodą poniesioną przez te jednostki *****. Odpowiedzialność państwa członkowskiego za szkody spowodowane orzeczeniem sądu krajowego orzekającego w ostatniej instancji, które narusza przepis prawa Unii, wymaga spełnienia tych samych przesłanek *****.

51. Stosowanie warunków odpowiedzialności państw członkowskich za szkody wyrządzone jednostkom w wyniku naruszenia prawa Unii powinno co do zasady należeć do sądów krajowych zgodnie ze wskazówkami dotyczącymi postępowania w tym zakresie, udzielonymi przez Trybunał *****.

52. Wskazówki te można streścić w następujący sposób.

***** W tym względzie pragnę podkreślić, że to właśnie na mocy zasady równoważności, w wyroku *Asturcom Telecomunicaciones* (C-40/08, EU:C:2009:615, pkt 49–59) ustanowiono obowiązek sądu krajowego, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji wyroku sądu polubownego, który uzyskał powagę rzeczy osądzonej, dokonania oceny nieuczciwego charakteru klauzuli arbitrażowej zawartej w umowie zawartej pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem.

***** Zobacz w szczególności wyroki *Brasserie du pêcheur i Factortame* (C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79, pkt 51); Wyrok *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 51); *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-446/04, EU:C:2006:774, pkt 209); *Fuß* (C-429/09, EU:C:2010:717, pkt 47) oraz *Leth* (C-420/11, EU:C:2013:166, pkt 41).

***** Zobacz wyrok *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 52).

***** Zobacz wyrok *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 100); *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-446/04, EU:C:2006:774, pkt 210), i *Fuß* (C-429/09, EU:C:2010:717, pkt 48).

53. W pierwszej kolejności należy ustalić, czy przedmiotem naruszonego przepisu jest przyznanie praw jednostkom. Nie mam wątpliwości, że przepisy dyrektywy 93/13 i obowiązki ciążące na sądach krajowych w celu zapewnienia pełnej skuteczności tychże przepisów, przyznają jednostkom prawa, które sądy krajowe mają obowiązek chronić.

54. W drugiej kolejności, jeśli chodzi o przesłankę dotyczącą istnienia „oczywistego” naruszenia, bezsporne jest zatem, biorąc pod uwagę specyfikę funkcji sądowniczej, a także słuszne wymagania co do pewności prawa, że odpowiedzialność państwa za szkody wyrządzone jednostkom przez naruszenie prawa Unii orzeczeniem sądu krajowego nie jest nieograniczona. I tak, poza przypominaną wcześniej okolicznością, że ta odpowiedzialność powstaje jedynie w wyjątkowym przypadku, w którym sąd krajowy orzeka w ostatniej instancji, należy także dokonać oceny, czy sąd ten w sposób oczywisty naruszył obowiązujące prawo *****.

55. Odnośnie obowiązku sądu krajowego dotyczącego uwzględnienia z urzędu istnienia nieuczciwego warunku w umowie zawartej pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą?

56. Pragnę przypomnieć, iż system ochrony stworzony przez dyrektywę 93/13 opiera się na założeniu, że konsument jest stroną słabszą niż przedsiębiorca, zarówno pod względem siły negocjacyjnej, jak i ze względu na stopień poinformowania, i w związku z tym godzi się on na postanowienia sformułowane wcześniej przez przedsiębiorcę, nie mając wpływu na ich treść *****.

57. Biorąc pod uwagę fakt, że konsument jest stroną słabszą, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 stanowi, iż nieuczciwe warunki umowy nie są wiążące dla konsumentów. Jak wynika z orzecznictwa, jest to przepis bezwzględnie obowiązujący, który zmierza do zastąpienia formalnej równowagi praw i obowiązków stron umowy materialną równowagą, która przywraca równość stron *****.

58. W celu zapewnienia ochrony zamierzonej przez dyrektywę 93/13 Trybunał stwierdzał również wielokrotnie, że nierówność między konsumentem a przedsiębiorcą może zostać zrównoważona jedynie przez aktywną interwencję podmiotu trzeciego, niezależnego od stron umowy *****.

59. To w świetle tych zasad Trybunał orzekł zatem, że sąd krajowy zobowiązany jest do zbadania z urzędu nieuczciwego charakteru warunku umowy *****.

60. Jeśli chodzi o to, czy sąd popełnił „wystarczająco istotne naruszenie prawa Unii” nie uwzględniając w okolicznościach takich, jak opisane w postanowieniu odsyłającym, nieuczciwego charakteru warunku zawartego w umowie konsumenckiej, istotnych jest, zgodnie z orzecznictwem *****, szereg elementów, które mogę jak sądzę podzielić na dwie kategorie.

***** Zobacz wyroki Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 53) i Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, pkt 32 i 42).

***** Wyroki Océano Grupo Editorial i Salvat Editores, (C-240/98 do C-244/98, Rec. s. I-4941, pkt 25), oraz Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, pkt 25).

***** Wyroki Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, pkt 36) i Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, pkt 25).

***** Zobacz wyroki Océano Grupo Editorial i Salvat Editores (C-240/98 do C-244/98, EU:C:2000:346, pkt 27); Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, pkt 26); Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, pkt 31), a także Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, pkt 41).

***** Zobacz w szczególności wyroki Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, pkt 32) i Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, pkt 32).

***** Zobacz wyroki Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 53 do 55) i Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, pkt 32).

61. Pierwsza kategoria odnosi się do ogólnego stopnia jasności i precyzji naruszonego przepisu, co oznacza w konkretnym przypadku konieczność ustalenia, czy istnieje jasne orzecznictwo Trybunału w przedmiocie kwestii prawnej przedstawionej sądowi krajowemu. Druga kategoria dotyczy wszystkich szczególnych okoliczności danej sytuacji, takich jak zakres uznania pozostawiony organom krajowym przez naruszony przepis; charakter rażący, umyślny lub możliwość uzasadnienia zarzucanego naruszenia, a także wszystkie okoliczności faktyczne i prawne przedstawione sądowi krajowemu w szczególności przez strony sporu. W przedmiocie tego drugiego aspektu Trybunał wskazał, że sąd krajowy rozpatrujący żądanie naprawienia szkody musi wziąć pod uwagę wszystkie czynniki charakteryzujące przedstawioną mu sytuację *****.

62. Po pierwsze, jeżeli chodzi o kwestię, czy naruszony przepis jest wystarczająco jasny i precyzyjny, niezaprzeczalnie naruszenie prawa Unii jest oczywiste, jeśli trwało ono mimo ogłoszenia wyroku stwierdzającego zarzucane uchybienie, wydania orzeczenia prejudycjalnego lub istnienia utrwalonego orzecznictwa Trybunału w danej dziedzinie, z których wynika bezprawny charakter omawianego postępowania *****.

63. W niniejszej sprawie, jeśli chodzi o obowiązek sądu, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji wyroku sądu polubownego, dotyczący uwzględnienia z urzędu nieuczciwego charakteru warunku umownego, jestem zdania, że zasada ta, ustanowiona w orzecznictwie Trybunału, nie konieczne była w dniu, w którym zostały wydane rozpatrywane w postępowaniu głównym orzeczenia dopuszczające egzekucję, wystarczająco jasna i precyzyjna. W szczególności nie można w oczywisty sposób wyciągnąć wniosku, że zasada ta w czasie wydania rozpatrywanych w postępowaniu głównym orzeczeń sądowych, odpowiednio w dniu 15 i 16 grudnia 2008 r., wynikała jasno z orzecznictwa.

64. Do tego wniosku prowadzą mnie dwa główne względy.

65. Po pierwsze wydaje mi się, że Trybunał, do którego wpływały wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczące wykładni przepisów dyrektywy 93/13 i mające swoje źródło w sporach bardzo różnej natury, nie zawsze udzielał rozstrzygającej odpowiedzi na pytanie o to, czy sąd krajowy „powinien” lub „może” uwzględnić z urzędu warunek, który uważa za nieuczciwy, a jeśli tak, czy może lub powinien odstąpić od jego stosowania. O ile najnowsze orzecznictwo przemawia niezaprzeczalnie na korzyść obowiązku sądu dotyczącego uwzględnienia z urzędu nieuczciwego charakteru warunku umowy w określonych okolicznościach ***** , a w razie potrzeby wyciągnięcia z tego wszystkich konsekwencji, to jednak nie zawsze tak było. Sformułowania używane przez Trybunał były od dawna nacechowane pewną niejednoznacznością, co wynika najczęściej z okoliczności charakterystycznych dla każdego konkretnego przypadku *****.

***** Wyrok Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 54).

***** Zobacz podobnie wyrok z dnia 12 grudnia 2006 r., Test Claimants in the FII Group Litigation (C-446/04, EU:C:2006:774, pkt 214 i przytoczone tam orzecznictwo).

***** Zobacz w szczególności wyroki z dnia 14 marca 2013 r., Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, pkt 46); z dnia 30 maja 2013 r., Asbeek Brusse i de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, pkt 49); z dnia 27 lutego 2014 r., Pohotovost (C-470/12, EU:C:2014:101, pkt 34); z dnia 30 kwietnia 2014 r., Barclays Bank (C-280/13, EU:C:2014:279, pkt 34); z dnia 17 lipca 2014 r., Sánchez Morcillo i Abril García (C-169/14, EU:C:2014:2099, pkt 24); z dnia 9 lipca 2015 r., Bucura (C-348/14, EU:C:2015:447, pkt 43 i 44) oraz postanowienie z dnia 16 lipca 2015 r., Sánchez Morcillo i Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, pkt 26–28).

***** Wydaje się, że to od czasu wydania wyroku z dnia 4 czerwca 2009 r., Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, pkt 32) Trybunał wypowiedział się jasno na korzyść „obowiązku” sądu krajowego, oprócz takiej możliwości, która została mu już przyznana we wcześniejszych sprawach.

66. Co więcej, w wielu sprawach chodziło jedynie o obowiązek sądu dotyczący dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunków umowy przedstawionych mu do oceny w bardzo szczególnych okolicznościach. Zgodnie z utrwalonym już sformułowaniem, sąd krajowy ma obowiązek z urzędu ocenić, czy warunek umowy objęty zakresem stosowania dyrektywy 93/13 jest nieuczciwy, niwelując w ten sposób nierówność istniejącą pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą w sytuacji, *gdy sąd ten dysponuje elementami stanu faktycznego i prawnego, które są niezbędne do wykonania tego zadania* *****.

67. Po drugie to ustanowienie „obowiązku” jest jeszcze mniej oczywiste w odniesieniu do postępowania egzekucyjnego, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, które często wymaga marginalnej ***** lub żadnej ***** interwencji właściwego sądu krajowego. Jak już miałem okazję wskazać, nie jest rzadkością, że w takich postępowaniach, które przebiegają według uproszczonego schematu, sąd nie będzie w stanie powziąć wiadomości o wszystkich istotnych elementach faktycznych i prawnych.

68. Należy bowiem wskazać, że właśnie w swoim postanowieniu Pohotovost’ ***** Trybunał zbadał sytuację taką jak rozpatrywana w postępowaniu głównym i orzekł w szczególności, iż kiedy sąd krajowy, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji wyroku sądu polubownego, powinien zgodnie z wewnątrzkrajowymi przepisami proceduralnymi dokonać z urzędu oceny sprzeczności pomiędzy klauzulą arbitrażową i krajowymi normami mającymi rangę przepisu bezwzględnie wiążącego, jest on także zobowiązany do dokonania z urzędu oceny nieuczciwego charakteru tej klauzuli z punktu widzenia art. 6 dyrektywy 93/13, jeśli dysponuje pozwalającymi na to elementami faktycznymi i prawnymi.

69. Postanowienie to odnosi się co prawda do orzecznictwa wypracowanego do tamtej pory przez Trybunał ***** w odpowiedzi na przedstawiane mu pytania, nie można jednak wykluczyć, że z punktu widzenia sądu krajowego obowiązki, które na nim ciążyą w związku z tym, mogły być źródłem wątpliwości.

70. W tym względzie wydaje mi się, że okoliczność, iż Trybunał uznał za właściwe rozstrzygnąć sprawę C-76/10 Pohotovost’ ***** w drodze postanowienia wydanego na podstawie art. 104 § 3 akapit pierwszy regulaminu postępowania przed Trybunałem w jego wówczas obowiązującym brzmieniu ***** , nie przesądza o tym, jakoby obowiązki ciążące na sądzie, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji wyroku sądu polubownego, wynikały „w sposób jasny i precyzyjny” z orzecznictwa.

***** Zobacz w szczególności z dnia 14 marca 2013 r., wyrok Aziz, (C-415/11, EU:C:2013:164, pkt 46 i przytoczone tam orzecznictwo).

***** Jak wskazałem w moim stanowisku w sprawie Sánchez Morcillo i Abril García (C-169/14, EU:C:2014:2110, pkt 53), postępowanie egzekucyjne, takie jak rozpatrywane w tej sprawie, którego przedmiotem jest pokrycie wierzytelności w oparciu o tytuł egzekucyjny o domniemanej ważności, różni się bardzo z samej swojej natury od postępowania w sprawie co do istoty.

***** Zobacz w szczególności wyrok z dnia 1 października 2015 r., ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637), w odniesieniu do uproszczonego notarialnego postępowania egzekucyjnego występującego na Węgrzech.

***** C-76/10, EU:C:2010:685, pkt 51.

***** Wyroki: z dnia 27 czerwca 2000 r., Océano Grupo Editorial i Salvat Editores (C-240/98 do C-244/98, EU:C:2000:346); z dnia 21 listopada 2002 r., Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705); z dnia 26 października 2006 r., Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675); z dnia 4 czerwca 2009 r., Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350) oraz z dnia 6 października 2009 r., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615).

***** Postanowienie z dnia 16 listopada 2010 r., EU:C:2010:685.

***** Przepis ten przewidywał, że jeżeli odpowiedź na pytanie zadane w trybie prejudycjalnym może zostać w sposób jednoznaczny wyprowadzona z istniejącego orzecznictwa lub jeżeli odpowiedź na to pytanie nie pozostawia żadnych uzasadnionych wątpliwości, Trybunał po wysłuchaniu rzecznika generalnego, mógł w każdej chwili orzec w formie postanowienia z uzasadnieniem.

71. Jestem bowiem zdania, że ocena z punktu widzenia sądu krajowego, czy ma on do czynienia z jasną i precyzyjną normą prawną, pozostaje bez związku z zastosowaniem przez Trybunał przy dokonywaniu wykładni tej normy trybu postępowania uproszczonego. Sama okoliczność, że wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym mógł zostać złożony wskazuje na to, że przynajmniej dla części sądów krajowych rozpatrywana norma prawna wywoływała trudności interpretacyjne.

72. Jak wskazał rzecznik generalny w sprawie, w której w dniu 4 czerwca 2002 r. zapadł wyrok Lyckeskog (C-99/00, EU:C:2002:329) *****, w odniesieniu do związku, jakiego można się dopatrywać pomiędzy kwestią oczywistości istnienia rozsądnych wątpliwości, nakładającą na sąd krajowy obowiązek zwrócenia się z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym na mocy linii orzecznictwa zapoczątkowanej wyrokiem Cilfit i in. *****, a sformułowaniem art. 104 § 3 dawnego regulaminu postępowania przed Trybunałem, „[w] pierwszym przypadku bowiem uwzględnia się tak zwany charakter i trwałość wątpliwości, jakie *sąd krajowy* powinien żywić w odniesieniu do kwestii z zakresu prawa wspólnotowego, aby podjąć decyzję o tym, czy zwrócić się z pytaniem do Trybunału czy nie; w drugim przypadku natomiast chodzi o wątpliwości, jakie treść odpowiedzi na pytanie może wywołać *po stronie Trybunału* na potrzeby wyboru trybu postępowania prowadzącego do udzielenia odpowiedzi” *****,

73. Po drugie nawet zakładając, że rozpatrywaną w niniejszej sprawie normę prawną przyznającą prawa jednostkom należy uznać za utrwaloną w czasie wystąpienia istotnych dla sprawy okoliczności faktycznych, drugi aspekt, jaki moim zdaniem należy zbadać dla ustalenia, czy mamy rzeczywiście do czynienia z „oczywistym naruszeniem” normy prawnej, dotyczy wszystkich okoliczności występujących w konkretnym przypadku.

74. Sąd ma bowiem obowiązek uwzględnienia z urzędu nieuczciwego charakteru warunku umowy – a w razie potrzeby odstąpić od stosowania go – tylko w sytuacji, gdy dysponuje *wszystkimi istotnymi elementami faktycznymi i prawnymi*. To uwzględnienie wszystkich okoliczności jest rozstrzygające oraz jest powodem, dla którego Trybunał – godząc się na dokonanie wykładni ogólnych kryteriów stosowanych przez prawodawcę europejskiego w art. 3 dyrektywy 93/13 w celu zdefiniowania pojęcia nieuczciwego warunku umowy – powstrzymał się ogólnie od wypowiedzania się w przedmiocie stosowania tych kryteriów do poszczególnego warunku umowy *****,

75. Jestem zdania, że wśród elementów faktycznych, jakie należy wziąć pod uwagę, znajduje się aktywność lub przeciwnie bierność zainteresowanego konsumenta. Trybunał wyjaśnił bowiem, że o ile dyrektywa 93/13 w ramach sporów między przedsiębiorcą a konsumentem wymaga od niezależnego od stron umowy sądu krajowego rozstrzygającego takie spory aktywnej postawy, to poszanowanie zasady skuteczności nie może sięgać tak dalece, by w pełni zastępować całkowitą bierność zainteresowanego konsumenta. W konsekwencji okoliczności, że konsument może dochodzić ochrony na podstawie przepisów ustawowych dotyczących nieuczciwych warunków umowy tylko poprzez wszczęcie postępowania sądowego nie można samej w sobie uznać za sprzeczną z zasadą skuteczności *****,

***** Opinia rzecznika generalnego A. Tizzano w sprawie Lyckeskog (C-99/00, EU:C:2002:108, pkt 74).

***** Wyrok Cilfit i in. (283/81, EU:C:1982:335).

***** Wyróżnienie moje.

***** Wyrok z dnia 6 października 1982 r., Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, EU:C:2004:209, pkt 22 i 23).

***** Wyrok z dnia 1 października 2015 r., ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637, pkt 62 i przytoczone tam orzecznictwo).

76. Ten ostatni wymóg, mianowicie wymóg nakładający na osobę, która zarzuca powstanie szkody, obowiązek dołożenia starań dla uniknięcia lub przynajmniej ograniczenia zakresu poniesionej szkody, został właśnie ustanowiony przez Trybunał i pozostaje w niezaprzeczalnym związku z koniecznością istnienia orzeczenia sądowego wydanego przez sąd orzekający w ostatniej instancji.

77. Z pewnością należy stwierdzić, że obowiązek dokonania z urzędu oceny nieuczciwego charakteru warunków umowy w zastosowaniu dyrektywy 93/13 występuje jedynie w przypadku, gdy sąd krajowy dysponuje niezbędnymi do tego elementami faktycznymi i prawnymi.

78. Taka ocena jest w oczywisty sposób subiektywna i należy do sądu krajowego. Aby można było stwierdzić, że niedokonanie przez sąd oceny i nieodstąpienie w razie potrzeby od stosowania nieuczciwych warunków umów zawartych pomiędzy konsumentami a przedsiębiorcami ma oczywisty charakter, który może spotkać się z sankcją w postaci pociągnięcia państwa do odpowiedzialności za naruszenie prawa Unii, należy uwzględnić czy rzeczone zaniechanie mogło zostać uzasadnione czy też nie.

79. Okoliczność, że sąd rozpatrujący sprawę zwrócił uwagę na ten aspekt, czy to za pośrednictwem samego konsumenta czy to w zupełnie inny sposób, ma również istotne znaczenie.

B – W przedmiocie pytań czwartego i piątego

80. Jak już wskazałem powyżej, pytania czwarte i piąte odnoszą się do zakresu ewentualnego żądania odszkodowania za szkodę spowodowaną bezczynnością sądu i jego związkiem z innymi powództwami.

81. W swoim pytaniu czwartym sąd odsyłający pragnie bowiem w istocie ustalić, czy szkoda wywołania ewentualnym naruszeniem prawa Unii rozpatrywanym w postępowaniu głównym odpowiada kwocie odszkodowania żądanej przez M. Tomášovą oraz czy kwota ta może zostać zrównana z odzyskaną wierzytelnością, stanowiącą bezpodstawne wzbogacenie. W swoim pytaniu piątym sąd odsyłający zmierza do ustalenia, czy powództwo z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia ma, jako powództwo, pierwszeństwo przed powództwem o zapłatę odszkodowania.

82. Wydaje mi się, że pytania sądu krajowego dotyczą aspektów objętych autonomią proceduralną państw członkowskich.

83. W tym względzie należy przypomnieć, że jeżeli spełnione są trzy przesłanki dotyczące powstania odpowiedzialności państwa, czego ustalenie jest zadaniem sądu krajowego, naprawienie przez państwo wyrządzonej szkody powinno nastąpić zgodnie z prawem krajowym regulującym zasady odpowiedzialności, przy czym warunki naprawienia szkody, zarówno materialne, jak i formalne,

***** Zobacz wyrok z dnia 5 marca 1996 r., Brasserie du pêcheur i Factortame (C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79, pkt 84 i 85).

***** W wyroku z dnia 24 marca 2009 r., Danske Slagterier (C-445/06, EU:C:2009:178, pkt 69) Trybunał wyjaśnił zatem, że „[prawo Unii nie stoi na przeszkodzie] zastosowaniu przepisów krajowych, które stanowią, iż jednostka nie może uzyskać naprawienia szkody, której wystąpieniu w sposób zamierzony lub przez niedbalstwo nie zapobiegła za pomocą środków prawnych, pod warunkiem że wykorzystania środków prawnych można w sposób rozsądny wymagać od poszkodowanego, czego ocena należy do sądu krajowego, w świetle ogółu okoliczności rozpatrywanej przed nim sprawy. Prawdopodobieństwo, że sąd krajowy przedstawi wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym na podstawie art. 234 WE, lub zawisłość skargi o stwierdzenie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego przed Trybunałem nie mogą jako takie stanowić wystarczającego powodu, by stwierdzić, że skorzystanie ze środka prawnego nie jest rozsądne”.

ustanowione przez prawo krajowe, nie mogą być mniej korzystne niż zasady dotyczące podobnych krajowych środków prawnych (zasada równoważności) i nie mogą być tak skonstruowane, by w praktyce uniemożliwiały lub nadmiernie utrudniały otrzymanie odszkodowania (zasada skuteczności) *****.

84. Wynika z tego, że zasady dotyczące oszacowania wysokości szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa Unii ustalane są w prawie krajowym każdego państwa członkowskiego, przy założeniu, że uregulowania krajowe w dziedzinie odszkodowania powinny ustanawiać te zasady z poszanowaniem zasad równoważności i skuteczności.

85. Podobnie związek pomiędzy powództwem o odszkodowanie za zarzucaną szkodę, poniesioną z powodu naruszenia normy prawnej i innymi powództwami przewidzianymi na mocy prawa krajowego, w szczególności z powództwami z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, które mogą zostać wszczęte na mocy prawa krajowego, określany jest przez prawo krajowe z zastrzeżeniem poszanowania zasad równoważności i skuteczności.

86. Do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego, z zastrzeżeniem poszanowania zasad równoważności i skuteczności, należy zatem określenie kryteriów pozwalających na stwierdzenie wystąpienia szkody spowodowanej naruszeniem prawa Unii i oszacowanie jej wysokości.

III – Wnioski

87. Proponuję udzielić odpowiedzi na pytania przedstawione przez Okresný súd Prešov (sąd rejonowy w Preszowie, Słowacja) w następujący sposób:

- 1) Państwo członkowskie nie może zostać pociągnięte do odpowiedzialności za zaniechanie przez sąd krajowy, do którego wpłynął wniosek o wszczęcie egzekucji wyroku sądu polubownego, odstąpienia od stosowania warunku umowy uznanego za nieuczciwy zgodnie z dyrektywą Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, jeśli dłużnik w rozpatrywanym postępowaniu nie wykorzystał wszystkich zwykłych środków odwoławczych dostępnych mu na mocy mającego zastosowanie prawa krajowego.
- 2) Aby uznać naruszenie za wystarczająco istotne dla powstania odpowiedzialności państwa, zaniechanie przez sąd orzekający w ostatniej instancji w ramach postępowania egzekucyjnego dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunku umowy na mocy dyrektywy 93/13 powinno uwzględniać wszystkie elementy faktyczne i prawne przedstawione do wiadomości sądu w dniu, w którym orzekał. Takiego naruszenia prawa Unii nie można uznać za wystarczająco istotne, jeśli zaniechanie przez sąd krajowy dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunku umowy zawartej pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem może zostać uzasadnione. Natomiast takie zaniechanie można uznać za wystarczająco istotne naruszenie, jeśli pomimo przedstawionych mu informacji, czy to przez samego konsumenta, czy w inny sposób, sąd orzekający w ostatniej instancji zaniechał uwzględnienia z urzędu nieuczciwego charakteru warunku zawartego w takiej umowie.

***** Zobacz wyroki: z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428, pkt 42); z dnia 30 września 2003 r., Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 58); z dnia 24 marca 2009 r., Danske Slagterier (C-445/06, EU:C:2009:178, pkt 31); z dnia 25 listopada 2010 r., Fuß (C-429/09, EU:C:2010:717, pkt 62) oraz z dnia 9 września 2015 r., Ferreira da Silva e Brito i in. (C-160/14, EU:C:2015:565, pkt 50).

- 3) Do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego, z zastrzeżeniem poszanowania zasad równoważności i skuteczności, należy zatem określenie kryteriów pozwalających na stwierdzenie wystąpienia szkody spowodowanej naruszeniem prawa Unii i oszacowanie jej wysokości.